

Tema 31. L'actuació educativa institucional dels centres educatius. El projecte educatiu del centre educatiu. El projecte educatiu individualitzat del menor. Els programes generals i d'actuació especialitzada. La tutoria. El sistema de motivació dels centres. Els protocols d'actuació.

Esquema

- I. L'actuació educativa institucional dels centres educatius
 1. Principis i línies socioeducatives generals
 2. Articulació de l'actuació educativa institucional
- II. El projecte educatiu del centre educatiu
 1. Finalitat i característiques
 2. Contingut i estructura
- III. El projecte educatiu individualitzat del menor
 1. Contingut del projecte educatiu individualitzat
 2. Programa de tractament individualitzat
 3. Model individualitzat d'intervenció
 4. Gestió del risc de reincidència
- IV. Els programes generals i d'actuació especialitzada
 1. Els programes generals
 - 1.1. Programa de formació reglada
 - 1.2. Programa de formació professional ocupacional i d'inserció laboral
 - 1.3. Programa de competència psicosocial
 - 1.4. Programa d'hàbits bàsics i habilitats domèstiques
 - 1.5. Programa d'educació per a la salut
 - 1.6. Programa de tutoria
 - 1.7. Programa de reforç en l'entorn familiar
 - 1.8. Programa de cultura, lleure i oci
 - 1.9. Programa d'educació física i esport
 - 1.10. Programa de mediació cultural i per a la diversitat
 2. Els programes d'actuació especialitzada
 - 2.1. Programa de tractament de drogodependències i altres addiccions
 - 2.2. Programa de tractament de problemàtiques de salut mental
 - 2.3. Programa de tractament de delictes sexuals
 - 2.4. Programa de tractament de delictes violents
- V. La tutoria
 1. Finalitat
 2. Actuacions bàsiques del tutor
- VI. El sistema de motivació dels centres
 1. Finalitat
 2. Nivells d'assignació
 3. Àmbits d'avaluació
- VII. Els seus protocols d'actuació
 1. Protocol d'acollida
 2. Protocol de desinternament
 3. Protocol de detecció i prevenció de suïcidis

I. L'actuació educativa institucional dels centres educatius

La finalitat primordial de l'activitat dels centres educatius de justícia juvenil és la integració i la reinserció social dels menors i els joves. L'actuació educativa institucional dels centres és l'instrument principal que preveu la llei per aconseguir aquesta finalitat.

La Llei 27/2001, de 31 de desembre, de justícia juvenil, aprovada pel Parlament de Catalunya, en el capítol VII del títol III, article 49.1, exposa: «l'actuació educativa institucional consisteix en el conjunt d'activitats formatives, laborals, socioculturals, esportives i de tractament de problemàtiques personals destinades a la integració social dels menors i els joves internats». Aquesta actuació també incideix en l'educació dels hàbits i de les conductes prosocials, així com en aquells factors contextuals i individuals relacionats amb la reincidència del delictes.

1. Principis i línies socioeducatives generals

A l'article 49.2 de la mateixa Llei, s'explicita que «l'actuació educativa institucional s'ha de dur a terme segons els principis i els criteris establerts pels articles 4 i 16, i d'acord amb unes línies socioeducatives generals, elaborades i aprovades d'una manera unificada per l'òrgan administratiu competent perquè puguin ésser aplicades en tots els centres.».

Tots els centres apliquen, doncs, aquestes línies socioeducatives generals alhora que desenvolupen l'activitat educativa. Les línies socioeducatives responen a la pregunta com ha de ser l'actuació educativa institucional dels centres amb caràcter general, perquè respecti els principis rectors de la Llei. La seva funció és garantir l'aplicació d'un marc d'actuació educativa institucional a tota la població internada.

Les línies socioeducatives generals es poden estructurar en 4 apartats:

- Línies que defineixen com ha de ser l'actuació educativa *en un context d'execució penal*: L'actuació educativa ha d'estar sotmesa al principi de legalitat i control, ser respectuosa amb els drets dels menors i joves, adaptada a la situació judicial (procés judicial, règim i temps de mesura) i a la finalitat última del marc legal, és a dir, educar i responsabilitzar.
- Línies que defineixen com ha de ser l'actuació educativa *en un context institucional*: L'actuació educativa en un centre ha de ser compatible amb el deure de custodiar, estar fonamentada en una convivència ordenada dins del centre i adaptada a la condició transitòria de l'internament, ser una actuació basada en un criteri de normalització, específica d'acord amb les decisions interdisciplinàries i col·legiades i planificada en programes d'intervenció.
- Línies que defineixen l'actuació educativa *individualitzada amb el menor o jove*: L'actuació educativa ha d'estar fonamentada en el superior interès del menor o jove, adaptada a les seves característiques personals, concretada en itineraris amb fases i nivells, ajustada segons una avaluació permanent i focalitzada en les causes i factors que han originat l'ingrés en el centre. Per dur a terme una

actuació educativa individualitzada és fonamental una valoració estructurada del risc de reincidència de cada menor o jove que identifiqui els factors de risc que cal minimitzar i aquells factors de protecció que cal preservar.

- Línies que defineixen l'actuació educativa per a *la intervenció en l'entorn familiar i social del menor o jove*. L'actuació educativa ha de fomentar els vincles familiars: afavorir el contacte amb la família, informar convenientment els pares o tutors legals de l'actuació educativa amb el fill, fomentar la col·laboració i responsabilització dels pares o tutors en tot el procés d'intervenció educativa i aplicar estratègies de reforç en l'entorn familiar.

2. Articulació de l'actuació educativa institucional

L'actuació educativa institucional s'articula per mitjà del projecte educatiu de cada centre i del projecte educatiu individualitzat de cada menor i jove. Aquesta articulació implica l'explicitació escrita de les intencions educatives generals per a tota la població que s'atén al centre (projecte educatiu del centre) i també l'explicitació escrita de les intencions educatives concretes per a un menor o jove (projecte educatiu individualitzat). Aquests dos projectes han d'estar documentats i ser coherents entre si, de manera que els canvis que es pretenen en un menor o jove, formulats en els objectius concrets del seu projecte individualitzat, s'emmarquin en les intencions educatives generals previstes i explicitades en el projecte educatiu del centre, a través dels objectius de caràcter general o específic.

La idea d'articulació comporta que l'actuació educativa institucional estigui planificada en projectes i programes i es desenvolupi en diferents nivells de concreció que són coherents entre si.

II. El projecte educatiu del centre educatiu

1. Finalitat i característiques

El projecte educatiu del centre educatiu contextualitza els principis i les línies generals de l'actuació educativa institucional a la qual es refereix la Llei 27/2001, segons l'encàrrec que se li ha assignat, aprovat per la direcció general corresponent. Pot ser objecte de revisió i actualització quan aquesta ho determina, sigui perquè s'ha canviat l'encàrrec del centre o per altres situacions que ho justifiquin.

En funció de les característiques de la població que el centre atén (edat dels menors, sexe, trets de personalitat, etc.), del tipus de mesures d'internament (fermes i/o cautelars) i del tipus de règim (obert, semiobert i tancat) en què s'executa, es defineixen i prioritzen les finalitats educatives, formulades en els objectius generals i específics, que han de regir o guiar totes les actuacions educatives del centre. En aquest sentit, el projecte educatiu s'estableix com l'ideari educatiu referencial de cada centre per a la seva intervenció educativa. És el document que recull el resultat d'un procés d'anàlisi, decisió i revisió de l'actuació educativa i s'ha elaborat amb la participació de tots els professionals del centre.

2. Contingut i estructura

La Llei 27/2001, de 31 de desembre, de justícia juvenil, en el capítol VII del títol III, article 50, exposa:

«Tots els centres han de tenir un projecte educatiu en què constin, com a mínim, els continguts següents:

- a) La programació de les activitats que constitueixen l'actuació educativa del centre.
- b) La metodologia de l'actuació educativa, els criteris d'intervenció i d'observació, i el procediment de seguiment i d'avaluació de les intervencions.
- c) El sistema d'elaboració, seguiment i avaluació del projecte educatiu individualitzat.
- d) Les activitats i les tasques específiques del personal del centre i també la distribució d'horaris dels professionals, de manera que estigui garantida l'atenció continuada i permanent de cada menor i jove internat».

Els projectes educatius dels centres que tinguin unitats residencials per a noies estan adaptats a aquesta realitat.

Pel que fa a l'estructura o *esquema del document projecte educatiu de centre*, s'han de considerar quatre grans apartats:

Valoració d'aspectes predeterminats

Aquest apartat serveix per delimitar les possibilitats i limitacions que condicionen el projecte. Té un contingut predeterminat, no pot modificar-se i condiona les decisions a prendre respecte dels objectius, la metodologia i l'organització del centre. Alguns punts que el conformen són: el marc administratiu, legal i jurídic (lleis i reglaments d'obligat compliment, circulars de la direcció general, línies socioeducatives generals, programes marc,...). Encàrrec i tipus de mesures i règims d'internament que s'executen al centre. Recursos del centre: d'infraestructura, humans, materials i financers.

Model teòric i tècnic del centre

En aquest apartat es recullen les intencions educatives i les actuacions principals per dur-les a terme. Per elaborar-lo es tenen en compte les línies socioeducatives generals dels centres i altres documents tècnics de caràcter general comuns a tots els centres, així com referents teòrics vinculats al tractament de la delinqüència juvenil i al coneixement del funcionament institucional. Alguns punts que poden conformar aquest apartat són: objectius i àmbits de l'acció educativa, metodologia i recursos tècnics, activitats i programes, sistema d'elaboració i avaluació del projecte educatiu individualitzat, la tutoria, la intervenció sociofamiliar, així com el sistema de motivació, els seus nivells, avaluació i reforçadors de la conducta.

Sistema d'organització i coordinació en el funcionament de les activitats

L'horari de les activitats educatives, les funcions dels professionals i el funcionament de les reunions de l'equip multidisciplinari, així com altres aspectes organitzatius,

consten en les normatives específiques de cada centre, segons les pautes marcades en les circulars aprovades per la direcció general amb caràcter general per a tots els centres. Aquest apartat és coherent amb la normativa de funcionament intern del centre i té en compte el sistema d'organització per a l'agrupament dels menors i joves en les activitats i el sistema d'organització i coordinació dels professionals per a la planificació i seguiment del funcionament de les activitats educatives.

Sistema d'avaluació i seguiment del projecte educatiu

En aquest apartat s'especifica com es preveu fer l'avaluació de l'activitat educativa del centre i del projecte educatiu: quin és el recull sistemàtic de la informació significativa que pot orientar les modificacions en el projecte educatiu i quina temporalitat es preveu per fer una revisió global del projecte o quines condicions i circumstàncies n'implicarien la revisió (canvi d'encàrrec del centre, nous programes, tècniques o instruments d'intervenció, etc.).

III. El projecte educatiu individualitzat del menor

La planificació i programació de la intervenció individualitzada en un centre educatiu comprèn diferents documents, explicats a l'article 51 de la Llei 27/2001 de justícia juvenil. S'estableix una diferència entre *el projecte educatiu individualitzat*, el *programa de tractament individualitzat* i el *model d'intervenció individualitzat*.

Tant el *programa de tractament individualitzat* com el *model d'intervenció individualitzat* són aprovats judicialment i són documents de la programació individual que es du a terme durant l'execució d'una mesura judicial. Per a cada mesura d'internament ferma, l'equip multidisciplinari elabora un programa de tractament individualitzat que ha d'aprovar el jutge de menors. Per a cada mesura d'internament cautelar, l'equip multidisciplinari elabora un model d'intervenció individualitzat que també ha d'estar aprovat judicialment. En canvi, el projecte educatiu individualitzat del menor és un document únic, de caràcter intern del centre i que no requereix l'aprovació judicial.

1. Contingut del projecte educatiu individualitzat

El projecte educatiu individualitzat es documenta per escrit. El contingut és la descripció de la situació del menor o jove en el moment de l'internament, els objectius que es pretenen assolir i les actuacions i terminis més adequats per aconseguir-los, en cadascun dels àmbits següents: àmbit personal, àmbit formatiu i laboral, hàbits de convivència, relacions sociofamiliars, cultura, lleure i l'oci.

El projecte educatiu individualitzat és únic per al menor o jove encara que s'executin mesures d'internament successives. Els successius programes de tractament individualitzat o els models individualitzats d'intervenció, que es duguin a terme amb el menor o jove dins del centre, han de ser coherents amb aquest projecte, del qual l'equip multidisciplinari que atén el menor o jove fa el seguiment i l'avaluació amb una periodicitat mínima de 3 mesos.

2. El Programa de tractament individualitzat

D'acord amb el que estableix la regla quarta de l'article 10.1 del Reglament aprovat pel Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol, en les mesures fermes d'internament en règim obert, semiobert, tancat i terapèutic, l'equip multidisciplinari del centre ha d'elaborar el Programa de tractament individualitzat en el termini de 20 dies a comptar de l'ingrés del menor al centre o, si ja estigués internant cautelament, a comptar des del dia que la sentència sigui ferma.

El programa de tractament individualitzat es documenta per escrit i conté, entre d'altres, els aspectes següents:

- La descripció de la situació actual del menor, els objectius a treballar i les actuacions per aconseguir-los, en els àmbits que correspongui.
- El pronunciament favorable o desfavorable perquè el menor o jove gaudeixi de permisos ordinaris, sortides de cap de setmana o sortides programades, d'acord amb el que preveu l'article 45.4.d) del Reglament aprovat pel Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol. Aquest pronunciament es fa sigui quin sigui el règim d'internament. En cas que el pronunciament sigui desfavorable, es concreta un període per fer la revisió d'aquest pronunciament.
- Les activitats que es recomana que es facin a l'exterior en les mesures d'internament en règim obert i semiobert.

La intervenció amb el menor és de caràcter continu i dinàmic, i l'equip multidisciplinari avalua periòdicament el programa i, en tot cas, cada 3 mesos com a màxim. Si després de l'avaluació corresponent, l'equip multidisciplinari del centre proposa una modificació substancial del programa, se sotmet al jutge de menors la proposta de modificació.

3. El model individualitzat d'intervenció

En la mesura d'internament cautelar, el model individualitzat d'intervenció al qual al·ludeix l'article 29.2 del Reglament aprovat pel Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol, també l'elabora l'equip multidisciplinari del centre en el termini de 20 dies a comptar del dia de l'ingrés del menor o jove, sense perjudici de poder sol·licitar al jutge de menors la pròrroga d'aquest termini.

El model individualitzat es documenta per escrit i conté els aspectes següents:

- La descripció de la situació del menor en el moment de l'ingrés i la planificació de les activitats del menor, salvaguardant el principi de presumpció d'innocència.
- El pronunciament favorable o desfavorable perquè el menor o jove gaudeixi de permisos ordinaris, sortides de cap de setmana o sortides programades, d'acord amb el que preveu l'article 45.4.d) del Reglament aprovat pel Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol. Aquest pronunciament es fa sigui quin sigui el règim d'internament. En cas que el pronunciament sigui desfavorable, es concreta un període per fer la revisió d'aquest pronunciament.

- Les activitats que es recomana que es facin a l'exterior en les mesures d'internament en règim obert i semiobert.

Els professionals estimulen la participació del menor o jove en la planificació i en l'execució del seu programa de tractament o model individualitzat d'intervenció. Amb aquesta finalitat, el menor o jove és informat dels objectius a aconseguir durant l'internament i de les actuacions que es duran a terme per aconseguir-los. També rep informació periòdica sobre l'evolució personal observada.

Per implicar i fomentar la col·laboració i la responsabilització de la família en el procés de reinserció del menor o jove, els seus pares o representants legals són informats periòdicament i sempre que ho demanin, llevat de prohibició judicial expressa, dels objectius del programa educatiu individualitzat, les actuacions planificades per aconseguir-los i l'evolució observada en el menor o jove. També són convidats a participar i comprometre's en l'assoliment dels objectius.

4. Gestió del risc de reincidència

En els centres que hagi establert la direcció general, les entrevistes dels professionals amb el menor o jove per elaborar el programa de tractament individualitzat i el model individualitzat d'intervenció es duen a terme amb un guió semiestructurat que permet identificar i avaluar els factors de risc i els de protecció que pot presentar el menor o jove envers una reincidència futura.

La direcció general ha establert el SAVRY (*Manual for the Structured Assessment of Violence Risk in Youth*) com a instrument unificat per fer la valoració estructurada del risc de reincidència. El SAVRY està format per 24 ítems de risc, entre els quals hi ha factors de caràcter dinàmic (aquells que poden modificar-se amb la intervenció o al llarg del temps) i factors de caràcter estàtic o no modificables. Els factors dinàmics corresponen a ítems socials/contextuals i a ítems individuals, mentre que els factors estàtics corresponen a ítems històrics. Cada factor de risc té un esquema de codificació de tres valors: alt, moderat i baix. A més, s'hi inclouen 6 factors de protecció amb un esquema de codificació de dos valors: present i absent.

A l'hora de planificar la intervenció individualitzada és important posar èmfasi en els factors dinàmics de risc/necessitat (aquells que poden ser modificables amb l'actuació educativa institucional). Atès que l'adolescència és una època de grans canvis (físics, emocionals, intel·lectuals i socials) i que la majoria de joves que són violents o delinqueixen durant la seva adolescència no persisteixen en aquest comportament en etapes posteriors de la seva vida, és important reconèixer que, per a molts adolescents, la naturalesa i el nivell de risc de violència també pot canviar o variar.

La gestió del risc de reincidència consisteix en la identificació d'aquells factors dinàmics que requereixen una planificació d'objectius i recursos tècnics (programes i estratègies d'intervenció) per propiciar un canvi, reduir el risc de reincidència i fomentar la integració social.

IV. Els programes generals i d'actuació especialitzada

En el projecte educatiu de tots els centres han de quedar recollits, com a mínim, els programes següents:

- Formació reglada
- Formació professional ocupacional i d'inserció laboral
- Competència psicosocial
- Hàbits bàsics i habilitats domèstiques
- Educació per a la salut
- Tutoria
- Reforç de l'entorn familiar
- Cultura, lleure i oci
- Educació física i esport
- Mediació cultural i per a la diversitat

En els projectes educatius dels centres que determini la direcció general es desenvolupen els programes d'actuació especialitzada següents:

- Tractament de drogodependències i altres addiccions
- Tractament de problemàtiques de salut mental
- Tractament de delictes sexuals
- Tractament de delictes violents

La direcció general ha establert una fitxa tècnica per a cada programa, a fi i efecte de definir un marc comú per a tots els centres. Els centres tenen en compte la definició d'aquests programes a l'hora d'organitzar els recursos necessaris per a la seva aplicació (professionals, horaris, espais idonis, materials, etc.).

Tots els programes disposen d'instruments tècnics que orienten sobre els canvis (cognitius, actitudinals, emocionals...) que ha fet el menor o jove després d'haver participat en determinades intervencions. L'evolució dels canvis d'un menor o jove es pot apreciar a partir dels instruments d'avaluació propis de cada programa, de les puntuacions del sistema de motivació i del seguiment del programa de tractament individualitzat.

La informació referent a l'evolució dels canvis d'un menor o jove és un material imprescindible a tenir en compte en els sistemes de seguiment adreçats a la instància judicial (informes de seguiment i altres comunicacions).

1. Els programes generals

El conjunt de programes generals són l'oferta educativa mínima que garanteixen tots els centres per als menors i joves internats. La participació dels menors i joves a les activitats d'aquests programes és obligatòria. La majoria d'aquests programes poden combinar una modalitat d'aplicació de grup i una d'individual, excepte el de tutoria, que s'aplica de forma individual.

1.1. Programa de formació reglada

Tal com assenyala la Llei orgànica d'educació (LOE) tots els menors d'entre 6 i 16 anys tenen el dret i el deure de cursar l'ensenyament bàsic obligatori i gratuït fins als 18 anys. D'altra banda, la Llei 27/2001, de justícia juvenil, assenyala que tots els menors internats tenen el dret i l'obligació de rebre l'ensenyament bàsic obligatori que els correspongui per edat.

Als centres educatius de justícia juvenil, aquesta formació és impartida per docents del Departament d'Ensenyament. Els menors i joves internats tenen diferents nivells formatius i a les unitats docents poden rebre diferents tipus d'ensenyaments segons les seves necessitats: alfabetització, educació secundària obligatòria (ESO), formació postobligatòria i formació d'adults.

1.2. Programa de formació professional ocupacional i d'inserció laboral

En els centres educatius, a través de la formació ocupacional professional (FPO), es treballen els aprenentatges bàsics d'un ofici o professió i els hàbits laborals. També els menors i joves, de més de 16 anys, quan la mesura judicial ho permet i el seu programa de tractament individualitzat així ho aconsella, poden iniciar un procés d'inserció laboral per aconseguir una feina i mantenir-la. En alguns casos la inserció laboral es pot iniciar dins el centre, a través de mòduls d'orientació laboral específics i en tallers productius. En altres casos, se'ls busquen recursos externs que combinin formació i treball com a un pas previ o bé, directament, un lloc de treball. Sempre que el procés d'inserció laboral es fa en recursos externs ha de ser compatible amb l'execució de la mesura d'internament.

1.3. Programa de competència psicosocial

La intervenció a l'àrea de la competència psicosocial sorgeix com a resposta a les mancances detectades en la població adolescent i jove dels centres educatius de justícia juvenil. El programa de competència psicosocial és una intervenció organitzada i sistematitzada per millorar els aspectes relacionats amb el desenvolupament de les competències personals. La millora de la competència psicosocial i la resiliència es treballa incidint en les habilitats socials i interpersonals (habilitats de comunicació, empatia, autocontrol emocional i de la conducta...) i en les habilitats cognitives (destreses adients per fer front conscientment i raonadament a situacions vitals. Tipus de pensament. Desenvolupament de valors prosocials...).

1.4. Programa d'hàbits bàsics i habilitats domèstiques

La població atesa en els centres de justícia juvenil sovint presenta mancances en els hàbits bàsics i habilitats domèstiques. El primer bloc de continguts d'aquest programa es refereix als hàbits bàsics, per incidir en la millora de l'equilibri i desenvolupament personal i, en general, en la qualitat de vida de les persones. El segon bloc es refereix a les habilitats domèstiques (coneixements i habilitats per desenvolupar-se de forma autònoma: gestió dels diners, rebuts d'una llar, nocions de cuina...).

1.5. Programa d'educació per a la salut

L'educació per a la salut és un procés ampli dirigit a afavorir l'adquisició i el desenvolupament de les habilitats en la conducta, emocionals i socials necessàries per

mantenir un estil de vida saludable. El programa està estructurat en tres àmbits: salut, estils de vida i seguretat, educació afectivosexual i prevenció en drogodependències.

1.6. Programa de tutoria

Es desenvolupa a l'apartat V d'aquest document.

1.7. Programa de reforç en l'entorn familiar

La intervenció en l'àrea de la família és especialment necessària en la justícia juvenil. D'una banda, perquè els menors d'edat, legalment, depenen de l'acció i les decisions dels seus tutors legals. D'altra banda, perquè la reinserció social dels menors i joves requereix la implicació i el suport del seu entorn familiar. Aquest programa abasta totes aquelles actuacions que es fan amb la família per reforçar les funcions parentals i les habilitats educatives vers el fill internat.

1.8. Programa de cultura, lleure i oci

Pretén afavorir l'educació en el lleure dels menors i joves internats mitjançant la seva participació en activitats d'oci, cultura i lleure. Els centres amb règims tancat i semiobert ofereixen aquest tipus d'activitats, principalment, els caps de setmana i en alguna franja horària de la tarda. Es tracta d'oferir un ventall divers d'activitats (esportives, lúdiques, culturals, d'expressió i comunicació, etc.) per facilitar-los la descoberta d'afeccions pròpies, el gaudi i el treball d'aquells valors necessaris per a la convivència.

1.9. Programa d'educació física i esport

L'educació física l'imparteix un docent especialitzat, com una àrea obligatòria del currículum de l'ESO, per a aquells menors en edat d'ensenyament obligatori. Així mateix, a través d'activitats d'educació física i esport es pretén treballar aspectes de salut i de gaudi en la població internada als centres de justícia juvenil, adolescents que majoritàriament tenen problemes associats amb l'agressivitat i el consum de tòxics, entre d'altres.

1.10. Programa de mediació cultural i per a la diversitat

Pretén promoure el treball d'actituds i valors, com la tolerància a la diferència cultural, el respecte i l'interès per les persones, sigui quin sigui el seu origen. L'atenció personalitzada als menors i joves estrangers i les sessions de grup amb la diversitat de joves (autòctons i estrangers) són les dues vies principals d'actuació. Els continguts s'agrupen en dos blocs de treball: convivència i participació social.

2. Els programes d'actuació especialitzada

S'adrecen al grup de població internada que presenta unes necessitats específiques: menors i joves amb problemàtiques de drogodependències, salut mental i d'altres associades a delictes sexuals i violents. L'actuació especialitzada d'alguns d'aquests programes requereix professionals especialistes en l'àmbit de la salut que complementen la seva intervenció amb l'actuació dels psicòlegs i equips multidisciplinaris dels centres de justícia juvenil. Els criteris d'alta i baixa en aquests programes s'estableixen en funció del diagnòstic previ elaborat pel psicòleg del centre o d'altres especialistes, d'acord amb el programa de tractament individualitzat del menor i per acord de l'equip multidisciplinari. En el programa de drogodependències i

delictes sexuals, a més, es requereix l'acceptació voluntària prèvia del menor (article 53.1 i 53.2 de la Llei 27/2001).

En tots els programes d'actuació especialitzada és important el treball amb la família del menor o jove i amb el seu entorn de referència més proper. La modalitat d'aplicació pot ser individual (plans de treball individuals) i/o de grup (sessions en grup programades).

La Llei 27/2001, a l'article 53.4, també preveu que les menors i les joves embarassades o amb fills puguin seguir programes específics que els facilitin l'acompliment de la sanció en medi obert, si això és compatible amb la resolució judicial.

2.1. Programa de tractament de drogodependències i altres addiccions

Inclou dues vessants, preventiva i/o de tractament, atenent a les necessitats del menor o jove:

- *Prevenió primària*. Orientada a fomentar estils de vida saludables per impedir o retardar l'aparició d'una situació relacionada amb el consum de drogues (educació per a la salut).
- *Prevenió secundària*, més especialitzada, referida a aquells grups que ja han entrat en contacte amb el consum de drogues (actuacions per a la reducció de danys).
- *Tractament* o intervenció més directa per a aquells casos on la pauta de consum està més instaurada.

2.2. Programa de tractament de problemàtiques de salut mental

El centre educatiu té com a objectius específics d'aquest programa: aconseguir l'adhesió al tractament, mantenir l'activitat normalitzada en el centre tant com sigui possible, que el menor experimenti i valori el benestar que comporta la cura de la salut mental i detectar factors protectors per a la salut mental.

2.3. Programa de tractament de delictes sexuals

Promou en el menor o jove la responsabilitat davant els fets (quan la mesura és ferma) i els actes de caire agressiu sexual, potenciar la disposició envers el canvi per assolir nous valors i comportaments, millorar-li les habilitats socials relacionades amb els fets delictius, les habilitats emocionals i les cognitives i les estratègies per prevenir recaigudes, entre d'altres.

2.4. Programa de tractament de delictes violents

S'intervé de manera global i especialitzada amb els menors i joves que han comès delictes de violència contra les persones per evitar que reincideixin i que s'hi instauri un patró de conducta violent. Alguns continguts: empatia envers la víctima, autoestima i autoconcepte, maneig de la ira, distorsions cognitives, autocontrol, mecanismes de defensa que afavoreixen l'ús de la violència, etc.

V. La tutoria

1. Finalitat

La Llei 27/2001, a l'article 51.5, exposa: «A cada persona menor o jove internada en un centre se li ha d'assignar un professional perquè faci les funcions de tutoria i perquè, d'una manera especial, en faci el seguiment i vetlli per la seva evolució educativa.».

Tots els menors i joves amb mesures d'internament tenen assignat un tutor. La tutoria és l'actuació individualitzada que du a terme l'educador designat especialment per fer el seguiment de l'evolució educativa d'un menor o jove i per reforçar la intervenció que rep d'altres professionals del centre educatiu. En aquest sentit, el tutor dóna suport a les actuacions dels protocols i d'altres programes generals o d'actuació especialitzada.

L'actuació o intervenció educativa individualitzada requereix una programació específica i única per a cada menor o jove, segons les seves necessitats i els factors de risc de reincidència detectats. És una actuació periòdica i constant, de manera que, com a mínim, el menor o jove té setmanalment un espai amb el seu tutor on es pot fer seguiment de la seva evolució i es treballen aspectes personals referents als objectius del seu projecte educatiu individualitzat.

El tutor, com a membre de l'equip multidisciplinari, du a terme les seves accions d'acord amb el treball interdisciplinari i la seva acció promou la implicació dels menors i joves en el seu programa de tractament individual, els motiva i orienta vers un procés de canvi favorable a la reinserció social.

2. Actuacions bàsiques del tutor

- Recull la informació sobre el menor o jove, especificada als protocols d'aplicació del SAVRY i l'exposa a la reunió de l'equip multidisciplinari.
- Fa les entrevistes semiestructurades amb el menor o jove, per detectar els factors de risc, d'acord amb els protocols esmentats i segons les pautes establertes.
- Elabora el pla de tutoria, tenint en compte els objectius del programa de tractament individualitzat, les decisions de l'equip multidisciplinari i la implicació del menor o jove.
- Elabora, amb la participació del menor o jove, el programa de tractament individualitzat o el model d'intervenció individualitzada del menor o jove, d'acord amb els acords establerts amb l'equip multidisciplinari del centre.
- Fa la intervenció específica necessària, a través de tècniques concretes, per reforçar i generar conductes prosocials en el menor o jove.
- Orienta i assessora el menor o jove en diversos àmbits: personal, educatiu i formatiu.
- Recull, analitza i canalitza les demandes del menor o jove a l'equip multidisciplinari i/o l'equip directiu.

VI. El sistema de motivació dels centres

En els centres educatius de justícia juvenil s'aplica un sistema de motivació basat en uns criteris generals preestablerts per la direcció general. Aquests criteris fan referència a l'estructuració de la intervenció en nivells progressius i a un sistema d'avaluació diari de la conducta del menor i jove.

1. Finalitat

La finalitat principal del sistema de motivació en els centres de justícia juvenil és promocionar l'assoliment dels objectius establerts en el projecte educatiu individualitzat dels menors o joves, estructurats en el programa de tractament individualitzat o en el model individualitzat d'intervenció, aprovat judicialment. Aquesta finalitat es concreta en dos objectius clau: facilitar la convivència ordenada en el centre i implicar els menors i joves en el seu projecte educatiu individualitzat.

2. Nivells d'assignació

En cada una de les unitats o grups de convivència dels centres educatius, hi ha d'haver tres nivells progressius per assolir les conductes que s'esperen del menor o jove durant l'estada al centre: nivell I, nivell II i nivell III. Aquests nivells progressius tenen associats un incentiu predeterminats, establerts en funció del grau d'autonomia.

Els centres poden tenir en un mateix grup o unitat de convivència, menors i joves que en diferents nivells del sistema de motivació, sense que el nivell assignat hagi d'implicar, necessàriament, l'estada en una unitat de convivència determinada. El menor o jove de nivell III pot tenir incentius que impliquin un major grau d'autonomia en relació amb els nivells anteriors. La convivència de menors i joves amb diferents nivells és una estimulació positiva per progressar de nivell o per mantenir el nivell assolit.

El sistema de motivació és un instrument de treball o recurs tècnic que pretén la promoció de conductes d'adaptació, integració, implicació i participació dels menors i joves en els centres de justícia juvenil. El seu disseny està basat en els principis tècnics de la modificació de conducta a través del control de les contingències. El sistema s'institueix de forma progressiva, de tal manera que la resposta individual en cada una de les àrees avaluades (àrees a millorar o mantenir) suposa l'assignació d'una sèrie d'incentius que el menor o jove assoleix com a conseqüència d'haver adoptat una tendència més normalitzadora. A un major nombre d'objectius assolits, li corresponen uns determinats incentius i/o grup d'incentius. El menor o jove ha d'estar informat dels nivells, del grau d'autonomia del qual pot gaudir en cada nivell, així com dels objectius que els diferencien i dels requisits necessaris per poder progressar a un nivell superior o que el poden fer regressar a un nivell inferior. Sempre ha d'estar informat del nivell en què es troba.

3. Àmbits d'avaluació

El nivell es destina en funció de l'avaluació del comportament del menor o jove en els següents àmbits: hàbits, relacions interpersonals, formatiu/laboral, activitats, personal i sortides a l'exterior.

Cada àmbit d'avaluació està definit de forma operativa amb indicadors d'observació. Segons com es presenti la conducta a observar (si és freqüent, si es produeix només amb la indicació del professional o de forma autònoma...) es dóna una puntuació o una altra.

L'avaluació de quasi tots els àmbits és diària (excepte l'àmbit personal i sortides a l'exterior), de manera que cada dia el menor o jove obté una puntuació global i cada setmana se situa en un nivell determinat. En funció del nivell setmanal aconseguit es fa l'assignació d'incentius corresponents. La nota de nivell és el resultat d'una ponderació i càlcul preestablerts per a tots els centres educatius. L'equip multidisciplinari del centre, segons la puntuació en cada àmbit i la nota final, decideix la progressió o regressió de nivell del menor o jove. Amb caràcter provisional, per raons fonamentades en la conducta, el director del centre pot acordar la regressió del menor o jove a un nivell inferior, però la decisió s'ha de confirmar o deixar sense efecte en la següent reunió de l'equip multidisciplinari. Un professional responsable és l'encarregat de comunicar de manera immediata al menor o jove qualsevol canvi de nivell.

VII. Els protocols d'actuació

Tots els centres han de tenir els protocols d'actuació següents:

- Acollida dels menors i joves que hi ingressen.
- Desinternament dels menors i joves que són baixa definitiva.
- Detecció i prevenció de conductes autolítiques.

1. Protocol d'acollida

Les mesures d'internament, a l'efecte del desenvolupament de l'actuació educativa institucional, s'estructuren en tres períodes: acollida, intervenció i final.

El període d'acollida s'inicia amb l'ingrés del menor al centre que fins ara estava en llibertat o en un altre centre, i té una durada màxima de 30 dies. Durant els primers dies del període es fan les actuacions del protocol següents:

- Proporcionar al menor o jove l'ajuda necessària per afrontar la situació emocional generada per la separació del seu medi habitual i l'ingrés al centre.
- Atendre les seves necessitats bàsiques i assignar-lo a una unitat de convivència dins del centre.
- Recollir informació sobre el seu historial personal, de salut, educatiu i formatiu, laboral, familiar i social. Si el menor procedeix d'una mesura de medi obert es contacta amb el tècnic de medi obert que l'ha atès per completar la informació.
- Avaluar, detectar i prevenir les possibles conductes autolítiques d'acord amb el protocol corresponent.

- Assignar-li un professional perquè faci les funcions de tutoria i vetllí d'una manera especial per la seva evolució educativa.
- Proporcionar al menor la informació referent a l'examen mèdic que se li ha fet en les primeres 24 hores del seu ingrés al centre.

Durant els primers 20 dies d'internament, prorrogables pel jutge de menors, es du a terme l'observació del menor o jove, la recollida d'informació i les entrevistes necessàries amb els professionals corresponents, perquè l'equip multidisciplinari del centre pugui elaborar el programa de tractament individualitzat o el model individualitzat d'intervenció.

Aquest període culmina amb el lliurament del programa de tractament individualitzat o del model individualitzat d'intervenció al jutge de menors perquè l'aprovi.

2. Protocol de desinternament

El període final s'inicia, com a mínim, 2 mesos abans de la data establerta judicialment per a la llibertat del menor o jove. Quan el centre proposa al jutge de menors l'avançament de la llibertat, s'inicia en el moment de la proposta. En el període final es duen a terme totes les actuacions previstes en el protocol de desinternament que corresponen a la situació en la qual restarà el menor o jove un cop desinternat.

Aquestes actuacions es duen a terme de forma coordinada pels diferents professionals del centre i les principals són:

- Tutor: explica al menor o jove les actuacions que es faran en iniciar el protocol, recopila la documentació a entregar al menor o jove i manté una entrevista final amb ell per informar-lo de les actuacions realitzades i tancar el procés.
- Treballador social: informa la família en l'entrevista corresponent, li cerca allotjament en cas que el menor o jove no tingui família o no pugui estar amb ells, informa tant el menor o jove com la família de les prestacions socials que corresponguin un cop es desinterni, etc.
- Docent i monitor de formació professional ocupacional: preparen i gestionen la documentació corresponent perquè el menor o jove pugui continuar i/o iniciar la formació acadèmica o professional.
- Psicòleg: s'entrevista amb el menor o jove per fer una devolució de la intervenció feta durant l'internament, li facilita pautes de funcionament i l'informa sobre recursos assistencials en el cas que necessiti atenció psicològica. Es coordina amb els serveis comunitaris si el menor necessita continuar tractaments especialitzats. També pot mantenir una entrevista amb la família, quan calgui, per informar-la, orientar-la i oferir-li pautes per a l'actuació amb el menor o jove.
- Personal sanitari: informar el jove o els representant legals del menor del seu estat de salut i de les pautes mèdiques a seguir. També prepara la documentació que se li entrega en el moment del desinternament.

Quan el menor o jove ha de continuar el compliment d'una mesura en medi obert, s'estableix una reunió de coordinació entre el tutor, el treballador social i el tècnic de medi obert per al traspàs del cas.

3. Protocol de detecció i prevenció de suïcidis

Entre les obligacions que la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, atribueix a l'entitat pública responsable dels centres d'internament, hi ha vetllar per la vida, la integritat física i la salut dels menors i joves internats (article 56.2.a).

Per complir aquest deure, cal arbitrar els procediments i les pautes d'actuació necessàries que permetin detectar el risc de conductes suïcides dels menors i joves internats; avaluar el risc detectat i aplicar un programa d'actuacions preventives quan l'avaluació ha estat positiva.

Aquest protocol pretén:

- Servir d'instrument per a la detecció de situacions de risc de conductes suïcides dels menors i joves internats.
- Establir vies ordenades per a la transmissió de la informació i l'actuació coordinada de tots els professionals, sistematitzant la documentació i la informació sobre els casos detectats per permetre'n l'avaluació.
- Establir el programa que s'ha d'aplicar en aquells casos on s'ha avaluat de forma positiva el risc de conductes suïcides, per prevenir-les.

La detecció i prevenció de situacions de risc de suïcidi es fa d'acord amb la valoració de les variables preexistents (primarietat delictiva, antecedents de conductes autolítiques, absència de suport familiar, antecedents psicopatològics, etc.) i/o sobrevingudes (canvi de centre, ruptura de parella, pressió excessiva de grup, etc.) prèviament definides. Aquesta detecció i avaluació del risc de suïcidi es fa quan el menor o jove ingressen, durant l'exploració mèdica inicial i durant la primera setmana d'estada, a partir de l'exploració del psicòleg i de l'observació de la resta de professionals.

Punts clau

- L'actuació educativa institucional és l'instrument principal que preveu la llei per a la integració i reinserció social dels menors i joves.
- Aquesta actuació es du a terme, d'una forma planificada, a través del projecte educatiu de centre, dels programes generals i d'actuació especialitzada i del projecte educatiu individualitzat.
- S'estableix un sistema de motivació per incentivar la conducta prosocial dins del centre i per estimular a cada menor o jove en la consecució dels seus objectius personals.

- Cada menor o jove té un tutor assignat perquè vetlli d'una manera especial per la seva evolució educativa dins del centre, segons el seu programa de tractament individual o el seu model individualitzat d'intervenció.
- Els protocols d'actuació descriuen les actuacions que duen a terme diferents professionals del centre de manera coordinada en el període inicial i final de l'internament, i en situacions crítiques que poden augmentar la vulnerabilitat del menor o jove.

Bibliografia

BORUM, Randy; BARTEL, Patrick; FORTH, Adelle (2003-2006). *Manual per a la valoració estructurada de risc de violència en joves*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

CAMPS MARTÍ, J.; CANO MARTÍN, T. (2006). *Incidència de l'aplicació d'un programa de control de la conducta violenta en joves infractors*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

CAPDEVILA, M.; FERRER, M.; LUQUE, M. E. (2006). *La reincidència en el delictes en la justícia de menors*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

GARRIDO, V.; LÓPEZ, E.; SILVA, T.; LÓPEZ, M. J.; MOLINA, P. (2006) *El modelo de la competencia social de la Ley de menores. Cómo predecir y evaluar para la intervención educativa*. València: Tirant lo Blanch.

MARTÍNEZ, R. M.; LÓPEZ, B.; FORCADELL BERENGUER, A.; GARRIDO GENOVÉS, V. (2000). *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

MOLINUEVO ALONSO, B.; PARDO CLADELLAS, Y.; ANDIÓN PÉREZ, O.; TORRUBIA BELTRI, R. (2004). *Els estils educatius familiars com a factors de risc per a la inadaptació social i la conducta delictiva*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

MOYA, J. (2004) *La intervenció professional en joves amb trastorns mentals. Pautes d'orientació*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

VILAR, J. (2003). *Disseny de les intervencions socioeducatives*. Barcelona: Pleniluni.